

CSEKE ÁKOS

Birtokolni és létezni

Még egyszer *A feleségem történetéről*

„S mily gyönyörű lett volna; – mindened valaki!”¹

1.

Gyönyörű, furcsa regény *A feleségem története*:² egészében és részleteiben is zavarba ejtő. Az ember előbb elolvassa, aztán belekezdene abba, hogy megpróbálja elmesélni másoknak vagy akár önmagának a regény „cselekményét”, és már rögtön az elején elakad. Füst Milán remekműve annak a Störr Jakab nevű holland hajóskapitánynak az életgyónását tartalmazza, aki negyvenkét évesen elvett egy nála tizenegy évvel fiatalabb, Lizzy nevű francia nőt, majd nem sokkal később, talán saját maga számára is váratlanul, bolondul beleszeretett. Eszeveszett, rendhagyó és határtalan, pontosabban mindvégig valahol (több irányból is) az emberi végső határain járó szenvedélye sem abban nem akadályozta meg, hogy közben más nőkbe is, úgy tűnik, talán még bolondabbul – igazán vagy csak látszat szerint, kétségbeesésből, netán bosszúból? – beleszeressen, sem abban, hogy valósággal felháborodjon azon, hogy ha minden igaz, az asszony is szeretőt tart, sőt: mást szeret. Nyomozásba kezd, csapdákat állít, s nekünk – vele együtt – hol az az érzésünk, hogy mindig újra leleplezi hűtlen feleségét, aki a tűzzel játszik ugyan, de anyagi értelemben azért nagyon ügyesen kihasználja férje szenvedélyét, hol az, hogy egy ártatlan asszonyt üldöz – és üldöz el magától – esztelen féltékenységében. Amikor – nem is szüntelen ébersége, inkább csak egy véletlen folytán – végre rajtakapja egy férfival a vonaton (Lizzy nem mellesleg a váltóit is ellopta tőle, azokkal együtt szökött meg), akkor pedig azt nem tudjuk eldönteni, hogy ez arra utal és azt bizonyítja-e, hogy korábban is joggal féltékenykedett a kapitány, vagy inkább arra, hogy maga ez az idült féltékenység és a vele együtt járó és belőle következő veszekedések vezettek oda, hogy Lizzy úgy döntött: elmenekül otthonról egy másik férfi oldalán.

„Finom könyv ez. Mert lehet, hogy ez a Lizzy icipicit hűtlen, de az is lehet, hogy egyáltalán nem az. Störr kapitány viszont néha azt képzeli, hogy botrányosan hűtlen. És olyan ármányos bír lenni, hogy a kicsapongásait otthon ülésével álcázza. Így is nézheted, meg úgy is nézheted. A kapitányt leköti, hogy minden nézőponthoz egy másik látvány tartozik, és mind egyenlően igaz lehet vagy csalóka” – mondja a regényről Konrád György, majd hozzáteszi: „Ilyen a mester humora, egy nagy szörnyeteg relativizmusa.”³ Konrádnak sok tekintetben igaza van, a bizonytalanság, és éppen Störr Lizzy hűségével kapcsolatos bizonytalansága és bizalmatlansága valóban meghatározó témája és szerveződési elve ennek a regénynek; nem csoda, hogy alig találunk olyan elemzést, amely ne a regénynek ezt az aspektusát emelné ki és hangsúlyozná. A szakirodalom fellapozása során az embernek ugyanakkor az a benyomása, hogy az elemzések kissé eltúlozzák Störr (és Füst) – a regényben egyébként fontos szerepet játszó – relativizmusát és székspszisét; egy idő után mintha már nem is a regényt értelmeznék, hanem csak a regényről szőtt elképzeléseiket fejtenék ki bizonyos elméleti szövegekre és meggyőződésekre támaszkodva egyre okosabban és szenvedélyesebben, amelyek helyenként kifejezetten ellentétesnek tűnnek magának a regénynek a szövegével.

Ez, azt hiszem, több tekintetben is kimutatható; jelen írásomban – nem kizárólag, de elsősorban a Füst-szakirodalom legújabb, legalaposabb, legátgondoltabb, következőképpen leginkább vitára hívó könyvéből, Schein Gábor monográfiájából kiindulva – a birtoklás kérdésére fogok koncentrálni, és arra a három, *A feleségem történetével* kapcsolatos, a szakirodalomban olvasható meggyőződés-

¹ A témában e tanulmánnyal egy időben készült, másik írásom (*Földöntúli szerelem. Füst Milán: A feleségem története*) a Jelenkor folyóirat 2018/7–8-as számában olvasható.

re térek ki, amelyeket a következőképpen lehet összefoglalni: 1. szexuális értelemben Störr nem birtokolja és nem kapja meg sem a feleségét, sem más nőket; 2. alapvetően nem testi, hanem lelki értelemben törekszik a nő, elsősorban persze felesége birtoklására és uralására; 3. pontosan ebben a törekvésében áll a kapitány legfőbb tévedése vagy félreértése, ez az, ami a Lizzyvel kötött házassága válságához és felbomlásához vezet.

2.

Ami Störr és Lizzy házasságát és azon belül is szexuális életüket illeti, a szerző legújabb monográ-fusa, Schein Gábor „kasztrációról” beszél Störr kapitány kapcsán, és azt állítja róla, hogy „a nőkre valóban teljesen veszélytelen. Sem a feleségével, sem más nőekkel nem bújik soha ágyba”, később pedig, Störr és Lizzy kapcsolatáról szólva megjegyzi: „A szexualitás nyelve kettejük között nem szólalhat meg.”⁴ A regényben valóban nincs konkrét leírás arról, hogy Störr szeretkezett volna a feleségével; ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy egy teljesen aszexuális viszonyról van szó kettejük között, amelyben még a féltékenységnek sem más a funkciója, mint hogy „a birtoklás felfüggesztésével fenntartsa a vágyat”. Erre több minden utal magában a regényben, rögtön például a következő részlet: „S itt álljunk meg egy szóra. Mert én úgy el voltam telve mindezzel – jöhet a halál, gondoltam én. Mert tomboltunk ám megint egész éjszaka, mint a tigrisek, majd szétszedtük egymást a fogainkkal, s utána ez a részeg nevetés. S utána még ez a hajnal is. Hát kell több ennél? Azt mondtam magamnak: nézd, milyen szép kis szeretőd van. Nem elég az?”

„Mert azelőtt ez úgy volt: hogy minél nagyobb volt a viaskodás köztünk, én annál jobban kíváncsi voltam utána. Mert akkor majd megvesztem, majd szétmentem a tűzben. De most nem. Csak annyit mondtam neki: – Menjen aludni. Majd elintézzük ezt is, nyugodt lehet, az összes ügyeinket. – Ennyi volt az egész. S attól fogva kinn is aludtam a másik szobában a díványon” – mondja későbbi visszatekintésében Lizzyhez fűződő viszonyáról Störr. Elképzelhető-e az, hogy felnőtt emberek, férj és feleség egy ágyban alszanak, a férj teljes tűzben ég „gyönyörű” felesége iránt, és testi vágyaik, szükségleteik mégis kielégítetlenek maradnak? Természetesen bármi elképzelhető egy férfi és egy nő viszonyában, de ebben az esetben kellenének olyan szövegszerű utalások, amelyek világossá teszik, hogy ez a normálisnak tekinthető testi viszony megszűnt vagy meg sem született közöttük, ennek azonban a regényben, azt hiszem, nincs nyoma; a szexuális kapcsolat leírásának hiánya nyilvánvalóan nem jelenti (e fiktív világon belül) azok tényleges hiányát. Ennek kapcsán azt is érdemes eszünkbe idézni, hogy Störr és Lizzy esetében nem – mondjuk – húsz-harminc éves, esetleg már megfáradt házasokról beszélünk, hanem olyan, erejük teljében levő emberekről, akik voltaképpen – szinte még – a mézesheteiket élik (*A feleségem története* házasságuk első néhány évét írja le); valószínűnek tűnik, hogy többek között azért nincs szó a szexuális vonzalom és kapcsolat megjelenítéséről, mert ennek valósága és jelenléte teljesen természetes kettejük között, szóra sem érdemes: csak, mint az idézett rész mutatja, a krízis hatására válik kérdésessé.

Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a regény elején Störr úgy mutatja be magát, hogy már fiatalon is számos könnyű sikert ért el a nőknél, olasz „kartársára” hivatkozva pedig mintha azt is világossá tenné, hogy sok más férfitársához hasonlóan úgy vélte, a nőekkel könnyű lesz a dolga, hiszen mi sem könnyebb, mint ágyba vinni őket. Életírása bizonyos értelemben éppen arról szól – és talán, másodsorban, éppen ezért nem ír részletesen a szexualitással kapcsolatos dolgokról –, hogy nem sejtette: a lelkiek, a nőekkel való kapcsolat és házasság feldolgozhatatlan és még ismeretlen dolgokat rejt előtte, negatív és pozitív értelemben egyaránt. „Vettem hát neki egy csomó karkötőt meg nyakláncot, és elvettem feleségül. Mert mi, tengerészek sokáig udvarolni se szeretünk. Volt egy kartársam, aki csak így udvarolt: – *Andiamo a letto* [ami körülbelül annyit tesz: feküdjünk le egymással] – mondta mindjárt az első esti séta után a hölgyének. S volt olyan, aki épp ezzel hatott. Ha nem mindjárt, két hét múlva. Kár ezen megbotránkozni, az élet ilyen. Persze, nem szép tőlem, hogy épp itt hozom ezt fel, de mit teketóriázzak? Én akkor ilyen voltam. Nekem a házasság sem volt akkor nagyobb szentség, mint a sárgarépa, mondjuk. A szentségeken rég túl voltam – vagy azt hittem legalább. (S hogy aztán ez mégsem egészen úgy volt: épp erről szól ez az életírásom.)”

Emlékezetes és árulkodó jelenet az is, amikor a férj úgy és talán azért kívánja meg a hálószobába bezárkózó és ott tehetetlenségében könnyekre fakadó feleségét, hogy közben kint a nappaliban

az asszony állítólagos szeretője várja őket: „Hát hiába, furcsa szerzet az ember. Gondoltam magamban: lesz legalább egy szép pillanatom, míg az úrfi odakinn várakozik. S mondhatom, rettenetes volt a szédületem. De ő persze tiltakozott, ami természetes, vérpirosra válva. – Hagyjon – suttopta forrón a gyűlölettel. Annál jobban feltűzelt. S minél jobban kapálózott, annál jobban. Minden érintése, mint a tűz, az arcom különben is teli volt már a könnyeivel.” Sajátos módon még akkor is egy könnyű kis szexuális kalandra gondol, amikor – nyolc évvel a válásuk után – egy vidéki panzióban meghallja a Lizzy nevet, és hirtelen azt képzelet (mint kiderül, tévesen), hogy talán a feleségével fog találkozni: „Egy kis rövid hajnali kalandra gondoltam én, és éppen avval a személlyel, akit valamikor annyira szerettem. Gyalázatos és érdekes érzés volt. Mert az ürességet akartam, lélek és tartalom nélkül a gyönyört, vele, mintha sohase láttam volna. S ettől dobogott úgy a szívem.” Aszexuálisnak semmiképpen nem nevezhető tehát kettejük kapcsolata, még akkor sem, ha *A feleségem történetében* nyilván – mivel Störr életgyónását olvassuk – csak Störr szempontjából ismerhetjük meg a történeteket.

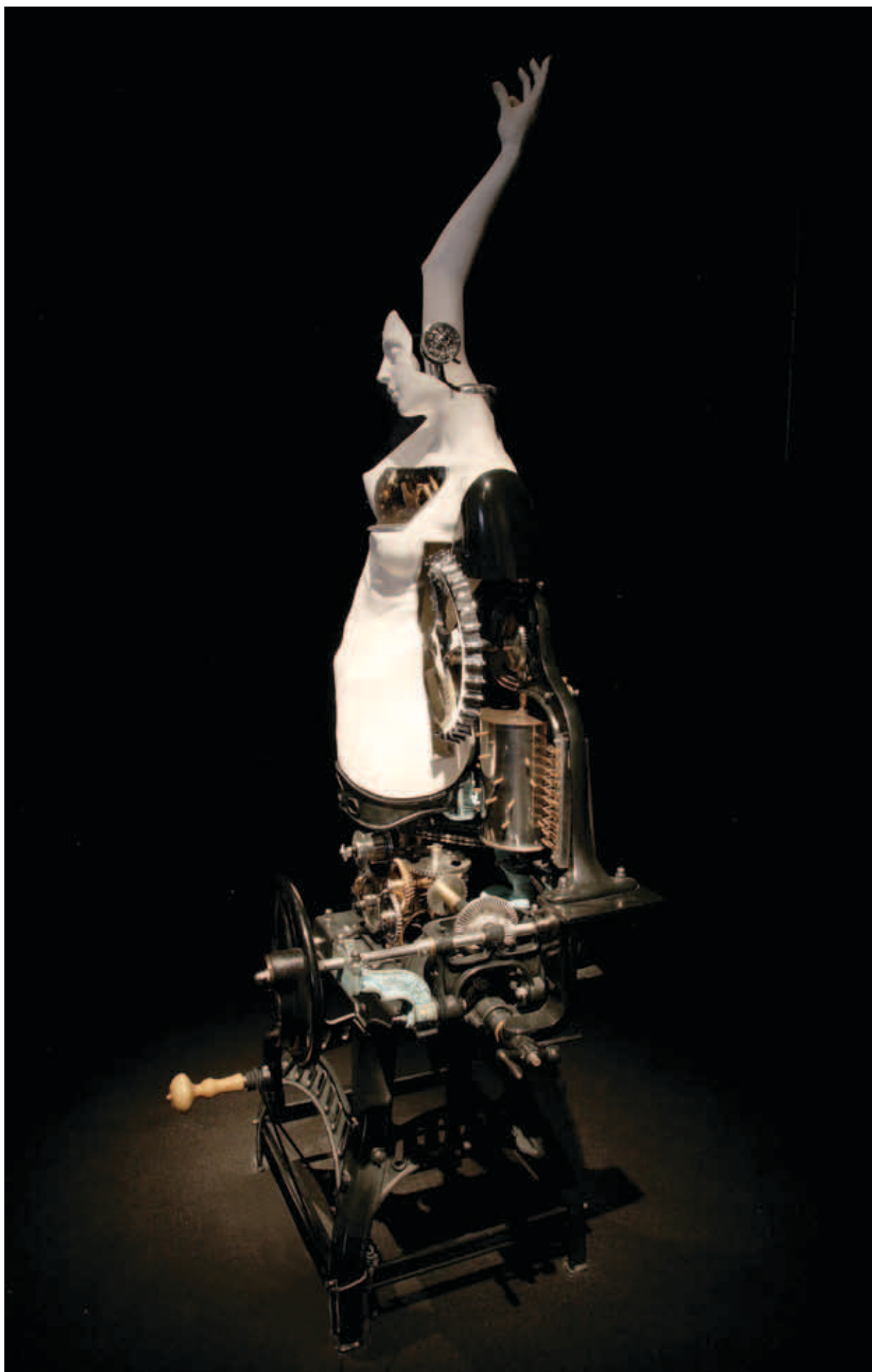
Ami Störr más nőkkel folytatott kalandjait illeti, azok kapcsán érdemes felidézni egy jelenetet, amelyet Konrád György a következőképpen ír le: „Gyűlnek köré a nők. Egy finom brit úrilányka meg egy érett fekete madár, aki a barátjának és munkaadójának a szeretője. A lendületes kapitány mind a kettővel csókolózik. Tudatják velünk, hogy más nem történik. Störr kapitány azonban úgy érzi, hogy megcsalta a feleségét, de elég jól viseli a lelkiismeret-furdalás mardosásait.”⁵

A jelenetben, amelyre Konrád György utal, és amelyben Störr a Mrs. Cobbet-nek nevezett hölgyvel való intim találkozását írja le, a következőt tudjuk meg: a hölgy finoman jelzi neki, hogy „este hét órakor üres a lakása, nem lesz ott senki, csakis ő. Illetve ő meg én, mi ketten együtt, és teljesen egyedül. Hát nem szédítő az ilyesmi?” „Görbe ügyeket” emleget Störr, „megbecstelenítést” és „kéjt”: „Az egészről való mondanivalóm pedig az, hogy minél nagyobb az ember lelki zavara, annál jobban hozzáférkőzik a kéj. Haj de rohantam én! Feltúrva kabátom gallérját, mint aki neki akar menni a világnak.” Inni kezd, részegen érkezik a lakáshoz: „Kilenc pohárka sima gint öntöttem le magamba. Azonnal elborított az ital.” A hölgy az alkalomhoz illően várja: „A szívem a torkomban, s a nyakszirtemen a hideg. Mert Mrs. Cobbeten egy kis fekete szoknya volt csupán, sima szoknya, de annyira rövid, hogy a térdéig is alig ért le. Szóval, mintha most akarna iskolába menni. S bizony, ez se kicsiség annak, akit érdekel az ilyesmi. Mert ehhez a haja is hátrasimítva szelíden és angyaloson, a szája viszont kipirosítva, s ez már nem szelíden, és nem is angyaloson, de csakis a szája. Mert ő maga rendkívüli sápadt... De mit részletezem annyit? Vérmes ember vagyok én, és nem is mindig tudok számot adni magamról. S lehet, hogy ő is olyan volt, mit tudom én? Mert úgy is csaptunk aztán össze, mint két idegen tűz. Hogy szinte dideregtünk.”

Ezek után a szövegben valóban az áll: „Vagyis elkezdtünk csókolózni”, de az olvasó azért nem venne mérget arra, hogy ha ez a negyvenes éveiben járó férfi alaposan lerészegedve és a végtelig felizgatva felmegy ehhez a sokat látott asszonyhoz, aki csábos ruhában, kirúszozva várja, akkor az „elkezdünk csókolózni” azt jelenti, hogy „tudatják velünk, hogy más nem történik”. A fejezet ezzel ér véget: „Vagyis elkezdtünk csókolózni. S mindjárt ott az előszoba közepén. De milyen eszeveszetten és végtelenül, igazán. Én legalább. Mert én ezt is úgy csináltam. Mintha enni akarnék belőle, úgy elkomolyodva. Mit csináljak? Ha egyszer így történt.” A többi néma csend; a következő fejezetben már szétváltak, a férfi a falat bámulja zavartan („nagyon szégyelltem a vadságomat, szó sincs róla”), a nő az ölelkezés során szétbomlott haját tűzi fel a tükör előtt, akiről Störr aztán még megjegyzi: „olyan, aki komolyan veszi a gyönyört, ha már eljut odáig, mint jómagam is”. Azt mondhatjuk: lehetséges ugyan, hogy a gyönyörhöz való eljutás azt jelenti, hogy csak csókolóztak, de ez azért nem túlságosan valószínű.

3.

Milyen értelmezői stratégia vagy érdek fedezhető fel abban a vágyban, hogy az elemzők figyelmen kívül hagyják a regénynek azokat a részeit, amelyek Störr és Lizzy szexuális kapcsolatára, illetve Störr Lizzy vagy akár más nők iránti, testi értelemben vett bírvágyára vonatkoznak? Azt hiszem, ez a stratégia nem független attól a Scheinnél és Konrádnál is fontos szerepet játszó értelmezéstől, amely szerint Lizzy elsősorban üde birtokolhatatlansága révén válik *A feleségem története* talán

igazi hősévé – ahogyan szexuális értelemben Störr képtelen a nők és felesége megkaparintására, úgy lelki-fizikai értelemben sem lesz és lehet az övé a felesége –, illetve attól az általános meggyőződéstől, hogy a szerelemben és a házasságban nem lehet, nem kell, sőt, nem is szabad birtokosi pozícióban gondolkodni. Mivel „a polgári házasságon belül nincs lehetőség a vágy nyelvének megszólaltatására”, ezért „a vágy bensősége kizárólag csalásként, külsőként tud megszólalni”⁶. A Störr és Lizzy házasságában tükröződő férfi–nő viszony mint „antropológiai” – és persze szociológiai és pszichológiai – probléma elemzése, megértése és magyarázata kapcsán Schein Gábor elsősorban Jacques Derrida ismert Nietzsche-tanulmányára hivatkozik, amely a nő férfi általi uralásának, megkaparintásának lehetetlenségét vázolja föl.⁷

Ahogy a dogmatikus filozófusok folyton-folyvást arról tesznek tanúbizonyságot, mennyire nem értenek a gyakran a nő allegorikus alakjával ábrázolt nőnemű igazsághoz, úgy a saját férfi-identitása által elvakított hősszerelmes is inkább csak ügyetlenségét és tökéletes hozzá nem értését leplezi le akkor, állítja Nietzsche és az ő nyomán Derrida, amikor, legalább elméleti értelemben, azon van, hogy megragadja és megkaparintsa a nő „lényegét”. Valójában ugyanis „nincs olyan, hogy a nő lényege, mert a nő eltérít és eltér önmagától. Végtelen, feneketlen mélységbe nyel el minden lényegiséget, minden azonosságot, minden tulajdont. A megvakított filozófiai diskurzus ebbe a mélységbe zuhan – saját vesztébe rohan.” „A nő (az igazság) – folytatja Derrida – nem kaparintható meg”, egyszerűen azért, mert a nő lényege nem más, mint az uralhatatlanság; a női élet, a *femina vita*, a mindenféle igazság és magyarázat nélküli élet, a megfoghatatlanság, a hozzáférhetetlenség, a kiszajátíthatatlanság: „a nő nagyszerű művészete a hazugság, legfőbb ügye pedig a látszat és a szépség”. A férfi mint az igazság, a megismerés egyoldalú, korlátolt és ügyetlen hőse valósággal lepattan a nőiségről, amely megközelíthetetlen az igazság és egyáltalán az uralom, a kiszajátítás kategóriájának segítségével. „Nincs olyan, hogy a nő igazsága, de ez azért van, mert az igazságnak ez a tátongó, szakadékszerű nyílása, ez a nem-igazság: az »igazság«. A nő az igazság ezen nem-igazságának egy neve.”⁸

Nem kizárólag, de elsősorban erre az – akár feministának is tekinthető, valójában azonban sok tekintetben inkább Otto Weininger felvetéseire emlékeztető – teóriára támaszkodva írja le Schein Gábor tehát Störr és Lizzy reménytelennek tűnő kapcsolatát, amelyet Störr felől a kiszajátítás értetlen akarataként, Lizzy felől pedig az uralhatatlanság, a hozzáférhetetlenség mint a szabadság nagyon is érthető, sőt fennkölt vágya és tapasztalata értelmében mutat be: Störr „férfi énje a másik másságát felszámoló birtoklásban volna stabil”, amire Lizzy, aki „igényt tart az érzelmi és szexuális szabadságra”, az uralhatatlan titok, a hozzáférhetetlenség nyelvjátékával válaszol. Mivel „a férfi birtokosi pozícióján alapuló identitásigényét nem képes feladni, így esély sincs arra, hogy kapcsolatuk eltolódjék a szabadságon alapuló kölcsönösség felé”. Ami marad, az nem más, mint Störr tragikomikus féltékenysége, amely a férfi-birtokosi pozícióval való megszállottságból fakad, és mindaz, ami ebből a vakságból következik: egyfelől Störr identitásának elbizonytalanodása, másfelől az egyre kétségbeesettebb ráakaszkodás Lizzyre: „Störr identifikációja annál erősebben kötődik Lizzyhez, minél bizonytalanabbá válik általa én-elbeszélése.”⁹

Ennek megfelelően lesz Schein Gábor szemében a – mint a regény végén megtudjuk – tüdőgyulladásban elhunyt Lizzy azoknak a világirodalmi hősöknek, Anna Kareninának vagy Bovarynének a párja, akiknek a „maszkulin represszió” áldozataiként szükségképpen halállal kell lakolniuk, végső soron azért a bűnért, hogy nőnek születve is szabadságra vágytak. „Női főszereplők nagy árat fizettek a repressziót megbontó kísérletükért, és miként végül ők maguk, úgy a regények is alárendelték magukat e hatalomnak, megerősítve a társadalmi beágyazódás polgári normáinak represszív erejét. Közvetve mintegy azt állították, hogy nincs lehetőség a maszkulin represszió alapuló társadalmi erkölcsök megbontására és átalakítására, az erre irányuló kísérlet szükségszerűen elbukik és halállal végződik.”¹⁰ A *feleségem történetét*, mint Schein sugallja, voltaképpen annak „ironikus-humoros hangvétele” „menti meg”, az a tény, hogy bár a szereplő és elbeszélő Störr kapitány nem lát rá a maga férfi-pozíciójának és bírvágyának mint polgári-kispolgári struktúrájának és beidegződésnek a tarthatatlanságára, Füst Milán regénye összességében „kikezdi és felbontja, éppen azért, hogy az elbeszélői szemléletben színre viszi e társadalmiszerkezeti hagyományt, és megmutatja, miként veszíti el érvényességét a nyelvjátékok szintjén”.¹¹

A kérdés az: valóban „a féltékenység regénye”-e, valóban a férfi birtokosi pozíciójának megőrzéséről és az ebből fakadó szükségszerű, végleges vagy pillanatnyi elválás, veszteség és bizonyta-

lanság reális, negatív élményéről szól-e *A feleségem története*. Arról, hogy a másik soha nem a miénk, és soha nem is tarthatunk igényt rá teljesen? Nem a birtoklásban és a birtoklottságban rejlő gyönyörűség rajzolja-e ki egy szerelem történetét? Nem természetes, sőt elengedhetetlen részét képezi-e egy házasságnak és egy szerelemnek az, hogy a férfi és a nő „bírní” akarja egymást testi és lelki értelemben egyaránt? És nem éppen abban áll-e *A feleségem története* nagyszerűsége vagy akár bátorsága, hogy narrátora vállalja azt a közvélekedés vagy a pszichológia tudománya szemében már-már eretnek nézetet, hogy egész életében, sőt, mint a regény negyedik fejezetéből kiderül, még halálában is birtokolni akarja szerelmét, hogy még felesége halála után is igényt tart – mert úgy érzi, úgy tapasztalja, úgy tudja, igényt tarthat – a feleségére (hiszen, valahol, létezik)?

Látja őt és várja őt, reménykedik benne, aki egyszer megjelent neki halottaiból egy tavaszi regelen, titokzatosan és megfoghatatlanul, mégis, legalábbis Störr szemében, bizonyosan, vitathatatlanul, valóságosan. („S hogy ez ő volt, azt senki se próbálja kibeszélni belőlem, mikor minden csepp vérem azonnal tudta. Hogy igen, ez ő.”) Erre teszi fel az életét és a jövőjét, megint magáénak akarja, meg akarja kaparintani őt újra: a legnagyobb csábító, a halál karjai közül próbálja szerelmével, jelenlétével, ádáz figyelmével és embertelen reményével visszaédesgetni magához. Ahogy a regény záró soraiban olvassuk: „De hiszek abban – és erről se próbáljon engem senki lebeszélni –, ma már minden bizalmamat abba vetem, hogy egy nap, verőfényes időben megint csak fel fog tűnni valahol, egy néptelen utcában, valami sarkon, s ha nem is fiatalon többé, de éppoly kedvesen tipegve, ismerős lépteivel. S hogy fekete köpenyén keresztül fog sütni a nap. A lelkemet teszem rá, hogy ez így lesz. Különben minek élni? Mert én már csak erre várok, és mindaddig várni fogok, amíg élek. Ezt megígérem. Hogy kinek? Nem tudom.”

4.

A feleségem története annak a holland hajóskapitánynak az önéletírását tartalmazza, aki magának akart, birtokolni akart egy nőt, aki történetesen éppen a felesége volt. Mit jelent birtokolni egy nőt? Mit jelent tudni, hogy egy nő – nem pusztán testi értelemben – az enyém, hogy, tágabb értelemben, egymáséi vagyunk? Ez az a kérdés, amelyre Störr kapitánynak nem nagyon van válasza, és – a regény értelmezői szerint – mintha nem is nagyon szólna másról Füst Milán remeklése, mint éppen arról a „bűnről”, ami a bírvágy maga, ami persze, „mint tudjuk”, egy helytelen kérdésfeltevés eredménye. Hiszen a kérdés helyesen nem arra vonatkozik, hogy mit jelent birtokolni egy nőt, hanem arra, hogy lehetséges vagy inkább megengedett-e egyáltalán kisajátítani, birtokolni akarni egy emberi lényt. Erre a kérdésre pedig ismerjük a kellő körültekintéssel megalapozott, pszichológiai vagy akár vallási-teológiai feleletet: gondoljunk akár Simone Weil megjegyzésére („Csak kétfajta szeretet létezik: *zsarnoki* szeretet [*Állam, IX*] és *platonikus* szeretet [*Phaidrosz*]. Akkor szeretjük a lelket, ha lemondunk a szeretett lény bármiféle befolyásolásáról (birtoklásáról). Ellentét test és lélek között: szolgaságot kívánni vagy szabadságot¹²⁾, akár a témának külön könyvet szentelő Erich Fromm lendületes gondolatmenetére, amely egy „új társadalom” megalkotásának vágyából és reményéből fakad, és amely a következő, a napnál világosabb előírásban, parancsban és dogmában összegezhető – és talán inkább ez tekinthető Schein Gábor elemzése elméleti alapjának, nem pedig Derrida felvetései, amelyek összességében, azt hiszem, az általa sugallt értelmezéssel ellentétes irányúak¹³ –: „Készség a birtoklás minden formájának feladására a teljes értékű létezés kedvéért.”¹⁴

Mindennapi fordulatainkat is meg kell hazudtolnunk és magunk mögött kell hagynunk, állítja angol nyelvű könyvében Fromm, ennek nevében javasolja például, hogy ne mondjuk többé: „szerelembe estem” (*to fall in love*). Az ember nem „eshet” szerelembe, az ugyanis azt jelentené, hogy a szerelem passzivitás, következésképpen birtoklás és birtokolhatóság lenne, amit mint tökéletes tévedést, tévutat, számúznunk kell társadalmunkból, gondolkodásunkból és beszédmódunkból egyaránt. Hiszen, ahogy Fromm világosan kifejti, „ha a szeretetet a birtoklás módján éljük meg, ez a »szeretett« tárgy korlátozását, bebörtönzését vagy ellenőrzését jelenti. Az effajta szeretet fojtogató, bénító, fullasztó, gyilkos, nem pedig életadó.” A legrosszabb szeretetmodell és egyben a társadalom „birtoklásorientáltságának” egyik legnyilvánvalóbb példája nem más, mint a házasság, amely „kizárólagos birtoklási jogot ad a másik testére, érzéseire és törődésére”. „Senkit sem kell többé elnyerni, mert a szerelem olyasvalamivé lett, amit az ember *birtokol*: tulajdonná.”¹⁵ Van-e ennél

PÁRKÁNYI RAAB PÉTER, Kikötők, 2011 és részlete

PÁRKÁNYI RAAB PÉTER, Marionett, 1999 (részlet)

biztosabb és kompaktabb elméleti alap ahhoz, hogy nyugodt szívvel elutasítsuk Störr Jakab perspektíváját, világát, szerelmét, különös házasságát és egyben persze, ebből következően, „túlvilági” vízióját is?

Sok igazság van abban, amit Fromm a birtoklásorientált társadalom kritikájaként mond; nem véletlen, hogy a birtoklással és a bírvággal szembeni gyanakvás Szókratészről a cinikusokon és Senecán át egészen az evangéliumi példabeszédekig és a középkori keresztény koldulórendekig szerves részét képezi az európai gondolkodásnak; ugyanakkor azonban számos kérdés felmerül Fromm meglehetősen egyoldalú, ellentmondást nem tűrő és általánosító elméletével szemben. Ha elfogadjuk Fromm perspektíváját, abból – többek között – az következik, hogy a nagy nyugati szerelmes történetek szinte egytől egyig félreértésből fakadnak: Orpheusz vagy Laodameia innen nézve megtévesztett és megtévesztő, negatív hősök, akik nem bírtak megszabadulni ócska bírvágyuktól, amellyel visszakönyörögték volna maguknak szerelmüket a halálból. Ebben az esetben, továbbra is Fromm felől nézve, nemcsak *A feleségem története*, de – többek között – a *Vita nuova*, a *Rómeó és Júlia*, a *Phaedra* vagy a *János vitéz* szerzője is alaposan és végletesen félreértett valamit, amikor olyan szereplőket vitt színre ezekben a művekben, akik számára evidencia, hogy életében és halálában is magukénak akarják szerelmüket, hogy a szerelem egy sajátos kitettség, passzivitás, birtoklottság, amely egy legalább annyira akart és gyönyörűséges, mint szinte elviselhetetlen, és távolról sem kizárólag az én vagy a másik szabadságához, felszabadulásához, önkiteljesítéséhez vezető tapasztalat.

Ugyanez mondható el az *Énekek éneke* szerelmeseiről is, akik büszkén hirdetik: „A kedvesem az enyém, s én az övé vagyok” (2,16), akik nem állandóan és mindig újra keresni akarják és el akarják engedni a szerelmüket – hadd létezzen messze, önállóan, szabadon –, hanem éppen azért keresik kétségbeesetten őt, ha nincs a közelükben („Éjszaka ágyamban kerestem, akit szeret a lelkem. De hiába kerestem, nem találtam”), mert egyszer s mindenkorra rá szeretnének találni, el akarják venni, magukévá akarják tenni őt vagy éppen testestül-lelkestül az övé akarnak lenni. S ha magukhoz húzzák, azt is azért teszik, hogy többé ne engedjék el egymást: „Belekapaszkodtam, és nem engedem el, amíg be nem viszem anyámnak házába, annak szobájába, ki méhében hordozott.” Valahogy úgy, ahogyan *A lakoma* híres meséjében (192e) az egymásba fonódó szerelmesek, akik semmi másra nem vágnak, mint arra, hogy Héphaisztosz örökre összekovácsolja őket: „úgyhogy ketten egygé váltok, s amíg éltek, mint egy ember, közösen éltek, ha pedig meghaltok, ott a Hádészban is ketten lesztek, mert közös halált hordoztok”.

Valóban korrigálnunk kellene – tudományos alapon – ezeket a műveket, netán félre kellene tenni őket, valahogy úgy, ahogy Platón tessékelt ki fájó szívvel államából a szerinte a társadalmat könnyen megtévesztő, sőt megmérgező Homéroszt? Utasítsuk el a birtoklás természetes vágyát és a birtoklottság felejthetetlen örömét a szerelemben csak azért, mert a birtoklásnak kétségkívül vannak negatív aspektusai is? A birtoklástól mentes létezésnek, a birtokolhatatlanság vágyának talán nincsenek negatív aspektusai? Az oda-nem-adásban jeleskedő és azzal büvészkedő feleség adott esetben nem éppoly alantas és nevetséges-e, mint a féltékenységeiben megvadult férj, aki nyomoz, keres, kutakodik? Nem érti-e félre végzetesen Fromm a szerelem és a házasság valóságát, ha nem lát benne mást, mint a másik által történő birtoklottság pokoli élményét?

„Íme, a nálam erősebb isten, aki eljött, hogy uralkodjon fölöttem” – mondja Dante *Az új élet* elején, ami nem elsősorban a szeretett nő általi, hanem benne és általa a szerelem általi boldog legyőzöttség és a szerelem szenvedélyével szembeni passzivitást jelent. Mi lenne a szerelemből, ha egyszerűen kigyomlálnánk belőle az *Énekek éneke*, Platón vagy Dante által is a szerelem természetes részét képező elemeket? És általában is: mit látunk, ha magunk elé képzeljük ezt a minden bírvágytól szabadon, csak a „létezésre” hagyatkozó emberi lényt, Fromm emberét? Embert látunk még egyáltalán? Vagy inkább egy üres ideát, rögeszmét? Utópia vagy disztópia Fromm elmélete? Az emberi felmagasztosulása vagy inkább tiszta embertelenség?

5.

A feleségem története többek között éppen azért nevezhető remeklésnek, esztétikai és gondolati értelemben egyaránt, mert – szemben Fromm-mal, aki egy olyan tudás birtokában, amelyet a világról sem akar elengedni, mindig újra és újra ugyanazt a birtoklásellenes dogmát hajtogatja, ismételtgeti,

sulykolja, bizonygatja – semmiféle fölényes tudásról nem tesz tanúbizonyságot, éppenséggel híján van mindenféle kinyilatkoztatásnak. Itt nincsenek bűnösök, nincsenek áldozatok, és végképp nincs semmiféle tanács, előírás, okoskodás; csak szerelem van és vesztesek vannak, amely veszteség a regény végén váratlanul, alig hihetően, nem túlságosan tudományosan és nem is túlságosan racionálisan, de a tapasztalás és az élet mozgását alighanem hűen követve önmaga ellentétébe fordul át. Egymás elvesztése egymásratalálássá lesz, a szeretetlenség kétségbeesett és elviselhetetlen fájdalma és rémülete a szeretettség és a szeretet reményévé, a hűtlenség hűséggé, az elvesztés birtoklássá, a hirtelen megjelenés pedig felejthetetlen eltűnéssé alakul át, miközben – a halott Lizzy visszatéréseivel – egy pillanatra még a legélesebb, az életet a haláltól elválasztó határ is semmivé válik.

Micsoda illúzió a bírvágy megtagadásának, a birtokolhatatlanságnak, a bizonytalanságnak a mítosza! A szerelem rettenetének s talán rettenetes féltékenységének végső forrása nem abból fakad-e, hogy minden ízében birtokolható szeretnék ugyan lenni, mert micsoda gyönyörűség lenni valakié, és felejthetetlenül magamévá szeretném tenni szerelmemet, mert micsoda gyönyörűség úgy érezni, hogy minden ízében az enyém az, akit szeretek, de csak addig, amíg, és bármely pillanatban, a halál vissza nem veszi őt mint jussát, birtokát? A regény végén Störr kapitány nem egyszerűen szerelméről tesz tanúbizonyságot, hanem bejelenti igényét a feleségére, méghozzá a halállal szemben. Azt mondja, amit Orpheusz, Laodameia és persze ősidők óta és a mai napig számtalan szerelmes mond halott szerelmének: térj vissza a halál öleléséből, várok rád, reménykedem benned. S hogy mindezt úgy mondja, hogy tisztában van vele, vagy legalábbis azt hiszi, úgy tudja: Lizzy megcsalta, elárulta, meglopta, s ebből következően elváltak, majd alighanem másé lett, az még lenyűgözőbbé teszi gesztusát, egyben azt is mutatja, mennyire nem a polgári-kispolgári házasság rendjébe illeszkedik Störr pozíciója, és hogy a látszat ellenére mennyire nem a féltékenység, hanem egyszerűen a szerelem az igazi mozgatórugója (mindazzal együtt, ami negatív és pozitív értelemben a szerelem természetes, fájdalmas és elengedhetetlen velejárója).

Nem lehetetlen, hogy a regény címe az, ami megtéveszti az elemzőket: a feleség emlegetése a házasság képzetét idézi fel az olvasóban, az pedig mindazt a rosszat, amit méltán felróhatunk a polgári házasság intézményének. Helyesebb volna talán nem elsősorban házasként, hanem szerelmesként gondolni Störr kapitányra: Rómeó, Werther, Trisztán, Orpheusz, netán Othello alakmásként, egy nagy szenvedély foglyaként talán jobban értenénk töprengéseit, dilemmáit, vívódásait, dühöngéseit, vakságát, bosszúit, gyilkos vágyait, végtelen gyöngédségét és gyöngeségét is. Nem véletlen, hogy életgyónása azon a ponton kezdődik, amikor megérti, hogy Lizzy iránti vágya és szerelme nem pusztán múlt, hanem múlhatatlan jelen. Ahogyan ő maga vallja: „És mégis, holott annyi minden állt már köztünk az időben, ővele magával énbennem semmi se történt. Valamely elvárzsolt vagy megdermedt csendben lakott a szívem szomszédságában, egy másik szobában valahol – mondjuk úgy –, ahova csak be kellett volna nyitni, s ott volt ő, nagy csendbe merülve, s olvasta furcsa könyveit. S ez csak most derült ki, bizony, annyi évek után, hogy velem ez így van, s talán azért is, mert annyira nem akartam emlékezni reá. S ez az, amiért mindezt elbeszélem.”

Talán saját maga sem tudta, milyen végtelenül szerette őt, akármilyen ügyetlen, hűtlen és balga volt is részéről – részükről – helyenként ez a szerelem. Féltékenysége, kutakodása, vágya, hogy mindenestül meg- és kiismerje, bírja és birtokolja őt a regény világában nem arra utal, hogy nem vagy végzetesen rosszul szerette Lizzyt, hanem, épp ellenkezőleg, annak a jele, hogy valósággal beleszédült ebbe a szerelembe, hogy teljesen elveszett benne; és ugyanebből a szinte saját maga előtt is ismeretlen, minden határon túlmenő szerelemből következik az a rettenetes vágya is, hogy még halála után is magáénak tudhassa, bírhatta és szerethesse őt. *A feleségem története* nem egy tipikus féltékenységi dráma a maga könnyen feltárható pszichológiájával vagy szociológiájával, hanem ennek az irdatlan és józan ésszel nehezen felfogható, rendhagyó szerelemnek mint semmivel felül nem írható, megingathatatlan és egyben vigasztalhatatlan bizonyosságnak a lenyűgöző története.

Továbbra is birtokolni akarja még, igen, visszavárja őt vadonatúj szeretője, a halál karjaiból – de hogyan máshogyan, mint az elengedésben; már az is boldoggá tenné, ha akár csak egyetlen egyszer feltűnne még előtte, visszatérne hozzá a sötétség birodalmából. Hiszen rajta kívül senki más nem látja Lizzyt, a halottat: hozzá tér vissza, neki jelenik meg, az övé lesz a felesége megint egy pillanatra, az övé marad. Szerette hát mégis, mindennek ellenére? Lizzy barátnője, Lagrange-né szerint erre utal a jelenés, de Störr is ezt látja, talán mert ezt akarja látni benne. És persze elengedi őt

Störr, megtanulta ezt is, erre is készen áll már: az elengedésre; de csak a birtoklás feneketlen vágyának fenntartásával és a viszontlátás feltétlen igényével engedi el; elengedés a birtoklásban, a szeretetben. Talán mégis ez a szerelem igazsága, erre adja áldását a halál ura is, ugyanaz folytatódik tehát a válás és a halál után, szinte időtlenül, ami korábban, a házasságban és a szerelemben is meghatározó volt: a birtokolhatatlanság rémülete és az elmondhatatlan bírvágy, a kiáltás, a remény, amely a „Találkozunk” vagy a „Feltámadunk” esztelen, értelmetlen, bolond kiáltásának formájában évszázadok óta ott virít temetőinkben a halottak sírkövén: „Nem halhatsz meg!”

JEGYZETEK

¹ Füst Milán 1922. február 21-i feljegyzése Jaulusz Erzsébethez fűződő szerelme kapcsán. Idézi PETRÁNYI Ilo-
na, *Füst Milán rejtélyes múzsája*, Holmi, 1989/12, 329.

² A regényt a Digitális Irodalmi Akadémia internetes oldalán fellelhető kiadás alapján idézem: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=191&secId=17372>.

³ Vö. KONRÁD György, *Az újjászületés melankóliája*, Patria, Budapest, 1991, 38–39.

⁴ SCHEIN Gábor, *Füst Milán*, Jelenkor, Budapest, 2017, 482. és 525.

⁵ KONRÁD, *i. m.*, 37.

⁶ Lásd SCHEIN, *i. m.*, 524–525.

⁷ *Uo.*, 480 és folyt.

⁸ Jacques DERRIDA, *Éperons. Nietzsche stílusa*, Athenaeum, 1992/3, 177.

⁹ SCHEIN, *i. m.*, 521.

¹⁰ *Uo.*, 523.

¹¹ *Uo.* Schein Gáborhoz hasonlóan Konrád György is a birtoklás és a birtoklottság végtelenül problematikus volta-
tára és az ezzel kapcsolatos szkepszisre futtatja ki elemzését, ebben az értelemben nevezi „a féltékenység re-
gényének” *A feleségem történetét*: „Valószínű, hogy olyan pár még nem volt, amely mit se tapasztalt volna az
ember eredendő bizonytalanságából, hogy kedvesünk talán mégsem a miénk, és bár itt van a kezünkben, való-
jában azonban talán mégis távol van. Lám csak: elréved; alighanem egy másikra gondol. A kedves szomorú, te-
hát már nem szeret. Mivel még nem láttam embert, aki ne lett volna féltékenység által sebezhető, ajánlom az
olvasónak útikalauzul nem Párizsba és nem Londonba, hanem a saját házasságába ezt a regényt, amelynek ez
a vibráló bizonytalanság a tárgya.” Lásd KONRÁD, *i. m.*, 41.

¹² Simone WEIL, *Ami személyes, és ami szent*, Vigilia, Budapest, 1983, 235.

¹³ Schein Gábor – számomra legalábbis úgy tűnik – nem követi pontosan Derrida szövegének mozgását, amely
nem merül ki, a birtoklásra törő férfiakarattal szembeszegülve, a nő és az igazság birtokolhatatlanságának
mint mítosznak a felvázolásában. Derrida – más szövegeihez hasonlóan – ebben az írásában is világossá teszi,
hogy számára nem egy olyan ellentétpár felállításáról van szó, amelynek egyik tagját ki lehetne játszani a má-
sik ellenében (jelen esetben a nő szabadságigényét a férfi birtokosi pozíciójával szemben), hanem éppen hogy
minden, mégoly jól működő ellentétpár felszámolásáról és megkérdőjelezéséről. Megfordítani, a feje tetejére
állítani egy struktúrát, az még a struktúra fenntartását jelenti; Derrida ennél többet akar. A bináris oppozíci-
ók leépítése mint program nem azt jelenti tehát, hogy a birtokolhatóság/birtokolhatatlanság ellentétpár egyik
tagjáról a másikra helyezzzük át a hangsúlyt, hanem egyfelől azt, hogy érvénytelenítjük magát ezt az ellenté-
tpárt, másfelől azt, hogy felhívjuk a figyelmet arra, hogy a valóság nem egyik vagy másik, hanem voltaképpen
egyik sem és mindkettő egyszerre: a (nőnemű) „igazság” a kettejük közötti játéktér, eltérés, elkülönbözödés.
A nő ebben az értelemben legalább annyira az, aki lényegénél fogva birtokolhatatlan, mint az, aki lényegénél
fogva nem más, mint birtok, az, aki birtokolható és birtokolandó – és éppen a szerelemben. Ezért idézi részle-
tesen Derrida tanulmánya egy fontos lábjegyzetében Nietzschének a birtoklás akarására és a szerelemre mint
bírvágyra vonatkozó kijelentéseit (lásd *i. m.*, 210–211), amelyek nyilvánvalóan ellentétesek a nő uralhatat-
lanságával kapcsolatos állításokkal, és ezért hívja fel a figyelmet többször is arra, hogy Nietzsche mennyire
ellentmondásosan nyilatkozik a nőkkel és egyáltalán a birtokolhatósággal – az igazsággal, a saját, hangsúlyo-
san többes számú igazságaival – kapcsolatban (193–194.). A nő, legalábbis Derrida Nietzschére hivatkozó és
Nietzsche széttartó és egybetarthatatlan kijelentéseit elemző szövegében, nem birtokolható és nem birtokol-
hatatlan, vagyis egyszerre az, amit lényegénél fogva a szerelemben birtokolni kell és amit lényegénél fogva le-
hetetlen és tilos pusztán birtokolni. Ezt jelenti az a kijelentés, hogy a nő igazsága a nem-igazság, vagy hogy a
nő nem az, aki távol van, hanem a távolság maga; méghozzá mindenekelőtt önmagától való szüntelen elkülön-
bözödés, eltávolodás, eltérés, előbb önmaga uralhatóságától, majd önmaga uralhatatlanságától, és éppen ön-
maga igazságának mint nem-igazságnak a nevében.

¹⁴ Erich FROMM, *Birtokolni vagy létezni? Egy új társadalom alapvetése*, Akadémiai, Budapest, 1994, 168.

¹⁵ *Uo.*, 54.